

Escudero, Laura

Brigades Veïnals d'Observació de Drets Humans, reivindicant el dret a la ciutat

Resum

La crisi econòmica de l'Estat espanyol s'està veient transformada en una creixent crisi dels drets, augment de la desigualtat i de la discriminació. Això, juntament amb una tendent gestió diferencial de les poblacions, deriva en una major afectació per part del sector de població migrant. Els controls d'identitat per perfil fenotípic efectuats en l'espai urbà estan sent, a la ciutat de Madrid, un dels condicionants de l'accés al dret a la ciutat. Davant d'això, el moviment Brigades Veïnals d'Observació de Drets Humans s'organitza en acció col·lectiva per denunciar socialment aquests controls.

Paraules clau

Dret a la ciutat, Controls d'identitat, Acció col·lectiva, Brigades Veïnals d'Observació de Drets Humans, Immigració

Brigadas Vecinales de Observación de Derechos Humanos, reivindicando el derecho a la ciudad

La crisis económica del Estado español se está viendo transformada en una creciente crisis de los derechos, aumento de la desigualdad y la discriminación. Esto, unido a una tendente gestión diferencial de las poblaciones, deriva en una mayor afectación por parte del sector de población migrante. Los controles de identidad por perfil fenotípico efectuados en el espacio urbano están siendo, en la ciudad de Madrid, uno de los condicionantes del acceso al derecho a la ciudad. Ante ello, el movimiento Brigadas Vecinales de Observación de Derechos Humanos se organiza en acción colectiva para denunciar socialmente estos controles.

Palabras clave

Derecho a la ciudad, Controles de identidad, Acción colectiva, Brigadas Vecinales de Observación de Derechos Humanos, Inmigración

Community human rights watchdog groups reclaiming the right to the city

Increasingly, the economic crisis of the Spanish state is being transformed into a crisis of citizens' rights, marked by ever-greater inequality and discrimination. This, together with the trend towards differential management of the population, means that the recession is having a proportionally greater impact on the migrant population. In the city of Madrid, identity checks on the basis of phenotype ethnic profile, carried out in the urban public space, are increasingly conditioning the access to rights in the city. In response to this, the Brigadas Vecinales de Observación de Derechos Humanos or community human rights watchdog movement has organized to take collective action in socially denouncing these identity checks.

Keywords

Right to the city, Identity checks, Collective action, Brigadas Vecinales de Observación de Derechos Humanos, Immigration

Com citar aquest article:

Escudero, Laura (2013).

"Brigades Veïnals d'Observació de Drets Humans, reivindicant el dret a la ciutat".

Educació Social. Revista d'Intervenció Socioeducativa, 55, p. 74-82

▲ Fou el maig del 2011 quan el panorama polític i social de l'Estat va patir un important canvi. El moviment 15-M irrompia d'una manera sorprenent a totes les ciutats de l'Estat com a conseqüència i com a resposta social a la situació política, economia, a les retallades socials, als rescats financers, una enorme desafecció política i la frustració d'una generació formada però sense ocasions laborals. La ciutat de Madrid s'erigí així com a centre de les mobilitzacions del moviment, tot establint el carrer com a espai de lluita i construcció col·lectiva.

Sense treure rellevància a tots els moviments socials i col·lectius que han emergit d'aquesta circumstància, és important recuperar la importància de moviments socials previs al 15-M que componien -i continuen component- el panorama polític-social de la ciutat de Madrid.

Un d'aquests moviments que continua construint l'espai públic com a lloc polític és el col·lectiu Brigades Veïnals d'Observació de Drets Humans (BVODH), el qual mitjançant les seves accions i l'especial incidència al carrer, exercint el dret a la ciutat, porta al voltant de quatre anys lluitant contra les redades racistes que s'esdevenen als diferents barris de Madrid.

La migració en un context de restricció de drets

En l'actualitat, la qüestió migratòria constitueix un dels elements més rellevants i de preocupació social de les nostres societats. Aquest caràcter de *problemàtica social* que ha adquirit la qüestió migratòria no es deu tant al volum estadístic que representa la població migrant, sinó que, principalment és conseqüència de la visibilitat social que aquests encarnen en els diferents espais de l'esfera pública.

Justament, en els darrers anys, el fenomen migratori ha anat adquirint tal transcendència que ha aconseguit configurar-se com un dels principals assumptes a abordar en les agendes polítiques dels estats. Aquesta rellevància política s'ha manifestat expressament als països receptors, com és el cas de l'Estat espanyol. Així, com l'adhesió a la Unió Europea, l'Estat espanyol va entrar a formar part dels països signants de tractats europeus en matèria d'immigració convertint-se, alhora, en frontera de la Unió i contribuint a cimentar les categories diferencialistes de caràcter nacional.

D'altra banda, l'actual crisi econòmica que amara el país des de fa uns anys ha confluït en una creixent crisi dels drets socials, augment de la desigualtat -i de discriminació- que està afectant molta població. Això no obstant,

La qüestió migratòria constitueix un dels elements més rellevants i de preocupació social de les nostres societats

Aquesta crisi dels drets es veu accentuada per polítiques generals tendents a una gestió diferencial de les poblacions que afecten particularment el segment de població migrant

aquesta crisi dels drets es veu accentuada per polítiques generals tendents a una gestió diferencial de les poblacions que afecten particularment el segment de població migrant.

Certament, els mecanismes jurídics són una de les dificultats amb les quals es troba la població immigrada en l'exercici dels drets socials. Tanmateix, el fet diferencial s'evidencia en les múltiples esferes de la vida social. I és que, per a la població immigrada, s'estableixen obstacles de drets diferencials que passen des de la condició de clandestinitat total -i gairebé la total negació de drets- fins a l'obtenció de la ciutadania plena (Ávila i Malo, 2010). Aquest accés diferencial es fa palès des del tracte desigual a determinats drets normatius com ho són l'educació, el permís de residència o l'accés a l'atenció sanitària, fins a l'accés al treball, a l'habitatge, als serveis públics, etc., i definitivament a tots els espais físics de concreció dels drets a la ciutadania.

Així mateix, la proliferació de dispositius de seguretat, desplegats especialment en els darrers anys com a part del control de fluxos (García, 2011), alimenter aquesta distància social i intensifiquen la segmentació del cos social.

Una de les expressions més clares d'aquests dispositius de seguretat són els controls d'identitat per perfil ètnic que realitzen els Cossos i Forces de Seguretat de l'Estat. Aquests controls, immersos en la dinàmica de les ciutats espanyoles, consisteixen a limitar la mobilitat de les persones fent ús del motiu fenotípic com a variable de selecció per procedir a la identificació de les persones. Es produeixen en diversos llocs: des d'espais oberts com places, passant per llocs de trànsit com són els mitjans de transport, fins a centres de salut, locutoris, etc. Com a conseqüència, actuen directament restringint el *dret a la ciutat* (Harvey, 2008) i indirectament sobre la resta de drets de ciutadania, com veurem tot seguit.

Brigades Veïnals d'Observació de Drets Humans: qüestionant les redades racistes

La ciutat de Madrid, atesa la centralitat i la capitalitat que representa, constitueix un dels nuclis on més severament s'han implementat polítiques de seguretat ciutadana; són ben coneguts els discursos com –Madrid, la segona ciutat més segura d'Europa–, etc. Aquestes polítiques de seguretat ciutadana s'expliciten en el paisatge quotidià de la urbs i els controls per perfil ètnic són un d'aquests dispositius constants que han acabat per formar part de la panoràmica de la ciutat.

D'aquesta manera, amb la intenció de visibilitzar aquestes pràctiques discriminatòries efectuades per perfil fenotípic i deslligar-les de la normalitat, l'any 2009 es va crear el col·lectiu Brigades Veïnals d'Observació de Drets

Humans¹. Es tracta d'un grup de persones que recollint idees de moviments com les Brigades Civils d'Observació dels Drets Humans a Chiapas i Guatemala, les *Cop Watch* dels Estats Units i el Moviment d'Objecció de Consciència de l'Estat espanyol, han articulat una resposta col·lectiva i organitzada davant els continus controls policials adreçats específicament a les persones que pels seus trets fenotípics són associats a situacions d'irregularitat administrativa i pertanyents a la perifèria econòmica mundial, és a dir, la població immigrant.

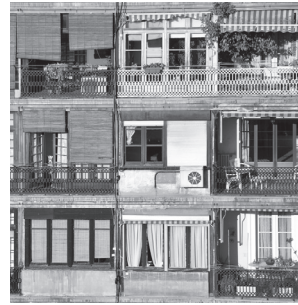
El col·lectiu considera que aquests controls són una de les expressions del control social i de gestió de les poblacions i que a més suposen múltiples conseqüències en la vida quotidiana de les persones i del mateix desenvolupament de la ciutat.

D'una banda, manifesten que mitjançant aquests dispositius selectius de tall discriminatori, es produeix una criminalització de la població migrant. Així, tot unint discursos de crisi economia i escassetat de recursos amb pràctiques encarnades en estereotips ètnics i racials que arriben a vincular la migració amb imatges de delinqüència, es van generant –arribant a normalitzar– la xenofòbia i el racisme.

Així mateix, el col·lectiu BVODH denuncia que l'establiment d'aquests controls d'identitat pot arribar a derivar, per a la població que n'és objecte directe, en una por incorporada al desenvolupament de la vida social. I és que en molts casos, com expressa Sergio García (2011a), l'estigmatització dels controls i redades, l'amenaça de deportació, la possibilitat d'acabar interns als centres d'internaments d'estrangers (CIE) o la multa administrativa –en el millor dels casos– condicionen les pràctiques de moltes persones que rutinàriament viuen aquests controls.

Les BVODH expressen que aquesta estigmatització d'una certa part de la població i la construcció d'imaginari i representacions socials sobre la migració vinculat a polítiques de sobrevigilància comporten que la població que permanentment en els seus passejos quotidians es veu interpel·lada es vegi forçada a prescindir el seu pas o estada per certs llocs de la ciutat. És en aquest sentit en què el *dret a la ciutat* (Harvey, 2008) –en la seva expressió més severa i directa– queda restringit. I és que el fet de desplaçar-se per la ciutat o moure's per realitzar pràctiques quotidianes com anar a comprar, anar al centre de salut, anar al parc, recollir els nens i nenes de l'escola, acudir a informar-se sobre procediments administratius –per a sol·licitar permís de residència o treball, per exemple– es presenten com a activitats de risc per a aquest sector de població.

És en aquest sentit que, sense quedar exclosos dels espais urbans, s'aplica a aquesta població una *inclusió diferencial* (Ávila, 2012)² que resulta en canvis de trajectes o evitació de llocs. Així, aquests processos de diferenciació social que prenen cos en els espais urbans –que alhora contribueixen a generar

una segmentació del cos social– fan que l'espai diferenciat de la ciutat, segons es desprèn de les tesis de Pierre Bourdieu (1991), encarni i inculqui l'*habitus* d'un ordre social. D'aquesta manera, aquest *habitus* actua en les pràctiques de circulació, trajectes diaris, d'ús dels carrers, del transport públic, dels parcs, espais de lleure o altres espais d'activitat pública (Caldeira, 2007).

El col·lectiu de BVODH neix amb el propòsit de fer visible el rebuig a aquestes pràctiques policials que són els controls per perfil ètnic

El sorgiment del col·lectiu de BVODH neix amb el propòsit de fer visible el rebuig a aquestes pràctiques policials que són els controls per perfil ètnic que promouen fronteres internes entre els veïns dels diferents barris de Madrid. Així, el col·lectiu es veu amb la responsabilitat i la legitimitat d'actuar donant resposta directa i col·lectiva per fer del control motiu d'indignació, seguint Laraña i Gusfield (2001), mitjançant les seves accions i en oposició als codis dominants pretenen fer visible el poder per sotmetre'l a control. D'aquí el lema del col·lectiu: *vigilant els vigilants*.

L'acció col·lectiva com a exercici del dret a la ciutat

Certament són moltes les pràctiques que desenvolupen diferents persones i que suposen resistències als controls d'identitat per perfil ètnic. Així, són constants les accions quotidianes i individuals de persones que es veuen interpel·lades de manera més directa per aquests dispositius; des de realitzar recorreguts alternatius, queixes diàries a la Defensoria del Pueblo sobre controls, assenyalament de la localització dels controls per *twitter*, persones que observen i qüestionen els controls fent-los visibles a la resta de vianants, etc. Fins a accions col·lectives més espontànies com les que s'han pogut veure en alguns barris com –a mode d'exemple– al barri de Lavapiés o a Carabanchel, on s'han realitzat accions fermes parant els controls d'identitat i arribant a expulsar policia del barri.

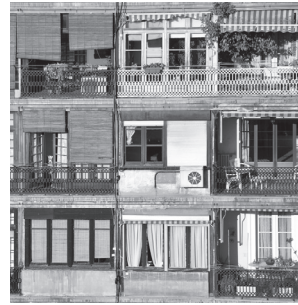
Tanmateix, BVODH es presenta com l'únic moviment social de la ciutat de Madrid que realitza un treball constant i d'organització col·lectiva com a resposta contundent davant els controls de caràcter racista. Així, partint del suport mutu i la solidaritat entre ciutadans, pretenent exercir l'horizontalitat entre totes les persones que componen el col·lectiu, s'organitzen de manera assembleària.

Un dels senyals principals de reconeixement del grup és precisament l'acció col·lectiva que realitzen en l'espai públic. Les accions que realitza el col·lectiu van adreçades a visualitzar, denunciar i qüestionar la tasca policial en el desenvolupament d'aquests dispositius de tall racista que s'articulen amb la quotidianitat de la ciutat i es mostren invisibles per a la gran majoria de la població. D'aquesta manera, BVODH, ajuntant-se en grups de mínim

quatre persones –totes elles havent passat per un taller de formació previ que imparteix el mateix grup– constitueixen les brigades. Aquestes brigades se situen –segons disponibilitats dels membres– pels diferents barris de la ciutat, exactament allà on tenen constància que s’efectuen habitualment controls d’identitat per perfil fenotípic.

Així, exercint el *dret a la ciutat* (Harvey, 2008), en tant que dret comú i col·lectiu, mitjançant l’acció col·lectiva que desenvolupen en els diferents barris pretenen invertir el control social. Les brigades, un cop al carrer, es presenten davant els vianants fent-se visibles mitjançant una armilla taronja denunciant l’existència d’un conflicte social. Aquest element de visibilització ve acompanyat d’una intervenció activa davant dels controls per perfil fenotípic. I és que els participants de la brigada, previ al començament de la seva actuació, realitzen un repartiment de rols establint tres figures principals: les persones que informen, la persona que realitza les tasques d’interlocució amb la policia i la persona que documenta. Les persones que informen tenen la funció d’establir conversa amb els veïns del barri fent especial èmfasi en els controls d’identitat per perfil fenotípic que es realitzen en aquest barri. Acompanyen la conversa amb pamflets d’informació sobre la iniciativa de BVODH, informació sobre la vulneració de drets que es fa mitjançant els controls d’identitat per perfil ètnic, així com informació sobre com acudir a assessoria jurídica en cas de dubtes administratius relacionats amb els processos migratoris. D’altra banda, la persona que realitza la interlocució és la que intervé conversant amb la policia en cas que la brigada consideri que s’està realitzant un control racista, és a dir, quan s’identifiqui exclusivament per perfil fenotípic. La intenció d’aquesta figura d’interlocutòria és detenir el control i intentar que no s’enduguin cap persona detinguda per manca de documentació regular ja que es tractaria d’una falta administrativa i no penal, “equiparable a una infracció de trànsit– (BVODH. 2011:13). Per últim, existeix la figura de la persona que documenta; aquesta, en el cas que la brigada trobi un control s’encarregarà d’anotar: quantes persones identifiquen, quantes estan detingudes, hora i lloc del control, context en què s’ha produït el control d’identitat, etc.

La funció de documentació és de màxima importància per al col·lectiu ja que l’acció de denúncia d’aquests controls traspasa el moment de sortida de brigada al carrer. Amb la documentació recollida durant la brigada, el col·lectiu elabora un registre quantitatiu i qualitatiu d’aquesta informació, la qual s’utilitza per fer una denúncia social més àmplia tot creant un *Informe de denúncia social sobre els controls d’identitat racistes a la ciutat de Madrid*⁸. És mitjançant aquestes tres funcions, principalment, com la tasca de la policia es veu qüestionada, resignificant en l’espai urbà qui vigila qui.

Empoderament per a la transformació social

La resposta social sobre la creació de BVODH i les accions que duen a terme des que va començar el col·lectiu ha estat variada; mentre la gran majoria dels moviments socials acollien la iniciativa amb interès, el govern negava les redades per perfil fenotípic i interposava sancions als membres del col·lectiu. Tanmateix, aquesta inestabilitat negativa del govern i després de guanyar un dels judicis de faltes que es va interposar a alguns membres del col·lectiu, no ha fet sinó empoderar el col·lectiu obrint una altra línia de denúncia social. Així, aquest empoderament s'ha traduït en una demanda per vulneració dels Drets Fonamentals contra la Delegació del Govern davant dels Jutjats del Contenciós Administratiu. En aquesta demanda es reivindica una vulneració del dret a la llibertat d'expressió, al dret d'associació així com una vulneració del dret a la tutela judicial efectiva, la utilització dels mitjans de prova pertinents i la presumpció d'innocència.

L'enfrontament actiu i la recuperació de l'espai públic es converteixen així en premisses de molts dels moviments socials

I és que hi ha hagut un clar empoderament de les lluites socials en aquests últims anys a Madrid. Per bé que, igual que BVODH, eren molts els moviments que portaven anys treballant en diferents qüestions abans de l'eclosió del 15-M del 2011. Tanmateix, amb l'establiment de les assemblees al carrer les lluites s'han anat fent més visibles. Aquest salt al carrer i l'apropiació de l'espai urbà ha suposat un clar empoderament i una reactivació de l'exercici del dret a la ciutat. Aquesta pràctica de reactivació ha comportat una emergència d'accions col·lectives que prenen la ciutat com a espai de reivindicació. D'aquesta manera, observem com el repertori d'acció col·lectiva ha anat modificant-se i adaptant-se al context actual, fent de la ciutat i el carrer un espai de politització. L'enfrontament actiu i la recuperació de l'espai públic es converteixen així en premisses de molts dels moviments socials. Certament, la incidència i permanència de les manifestacions sociopolítiques en els espais públics no es presenta com una realitat nova, però sí el repertori d'acció i les maneres d'organització. En aquest sentit: els escratges, l'enfrontament i l'aturada dels desnonaments, les assemblees al carrer, etc., constitueixen un esforç pràcticament nou a la ciutat de Madrid, de manera de construir ciutat i, en conseqüència, d'esforç col·lectiu per a la transformació de processos socials en marxa.

Conclusió

L'establiment de l'exercici diferencial sobre els drets socials i normatius per a la població immigrant, certament, no és un fenomen nou. Això no obstant, la permanència de crisi econòmica, unit a discursos d'escassetat i a la creixent normalització de retallades de drets, converteix la població migrant en el sector diferencial per excel·lència, en tant que segment de població *no-nacional*.

És així com la proliferació dels dispositius de seguretat i concretament dels controls d'identitat per perfil fenotípic i de caràcter racista, es converteixen en el panorama quotidià de la ciutat. Els controls i les redades a immigrants, freqüents als espais públics de la ciutat de Madrid, constitueixen un condicionant important per al desenvolupament de la vida social de les persones interpel·lades, així com dels barris en què s'efectuen.

Davant d'això, diversos ciutadans partint de la ciutat com a dret, denuncien i s'organitzen contra aquests controls basats en trets fenotípics. Així, les Brigades Veïnals d'Observació dels Drets Humans s'han constituït com un referent d'acció col·lectiva al carrer per a molts grups, d'empoderament i sobretot de construcció de la ciutat de Madrid.

Laura Escudero Zabala
 Universitat Complutense de Madrid
 Laura.ezbl@gmail.com

Bibliografia

- Ávila, D.** (2012). *El gobierno de la diferencia: de las lógicas de gestión de lo social*. Tesis doctoral inédita. Madrid.
- Ávila, D.; Malo, M.** (2010). “Manos invisibles. De la lógica neoliberal en lo social”. Dins: *Trabajo Social Hoy*, 59: 137-171.
- Bordieu, P.** ([1980] 1991). “Estructuras, habitus, prácticas”. Dins: *El sentido práctico*. Madrid: Taurus.
- Brigades Veïnals d'Observació de Drets Humans** (2011). “Informe de las BVODH sobre los controles de identidad racistas en Madrid. 2010-2011”. Dins: http://brigadasvecinales.org/wp-content/uploads/2011/11/INFORME_BRIGADAS_2011.pdf, Madrid.
- Caldeira, T.** ([2000] 2007). *Ciudad de muros*. Barcelona: Gedisa.
- García, S.** (2011). Co-producción (y cuestionamientos) del dispositivo securitario en Carabanchel. Tesis doctoral inédita. Madrid.
- (2011a). “Estetización urbana y dispositivo securitario. Encarnaciones Carabancheleras2. Comunicación presentada en el XII Congreso Internacional de Antropología de la FAAEE (*Lugares, tiempos, memorias. La antropología ibérica en el siglo XXI*), León, FAAEE, 479-488
- Harvey, D.** (2008): “The right to the city”. Dins: *New Left Review*, 53: 23-40.
- Laraña, E.; Gusfield, J.** (2001). *Los nuevos movimientos sociales. De la ideología a la identidad*. CIS, Madrid.

- 1 Web del col·lectiu Brigades Veïnals d'Observació de Drets Humans: <http://brigadasvecinales.org/>
 - 2 Seguint l'antropòloga Debora Ávila (2012:21) entenem per *inclusió diferencial*: “Aquell sistema de segmentació múltiple i suau, on els subjectes es distribueixen en diferents posicions d'inclusió en funció de l'accés als drets socials, econòmics, polítics i culturals”.
 - 3 Fins ara són dos els informes presentats pel col·lectiu; el primer referit al 2010-2011 http://brigadasvecinales.org/wpcontent/uploads/2011/11/INFORME_BRIGADAS_2011.pdf i el segon al 2011-2012 <http://brigadasvecinales.org/wp-content/uploads/2012/12/Informe-Brigadas-Vecinales-2011-2012.pdf>
-